

літератури в профільній школі: переваги та виклики. URL: www.apfn-journal.in.ua/archive/66_2023/part_2/40.pdf (дата звернення: 05.08.2024).

Бондаренко, Ю. (2021). Дидактичні ігри в процесі вивчення літератури. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя*. № 4. С. 33–41.

Державний стандарт профільної середньої освіти. (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#n212> (дата звернення: 08.09.2024).

Марценюк, Т. (2022). Читацький імідж учителя літератури та методи навчання. URL: <https://osvitalnityka.kubg.edu.ua/2022/01/14/chytatska-spilnota-v-klasi> (дата звернення: 13.11.2024).

Романишина, Н. (2024) Інтерпретаційна модель детективу (за програмою з літератури Нової української школи). *Інноватика у вихованні*. № 20. С. 25–35.

Цьома, В. (2014). Проблеми організації профільного навчання української мови та літератури в умовах гімназії. URL: <https://doslidniks.at.ua> (дата звернення: 15.10.2024).

Buehler, J. (2016). Teaching reading with YA literature: complex texts, complex lives. Urbana, IL: NCTE.

REFERENCES

Profesiyna orientatsija v NUSH [Professional orientation at New Ukrainian School]: posibnyk za programou ES «EU4Skills». (2020) . Kyiv. 36 s. [in Ukrainian].

Kornilova, K. (2023). Bybchennja ukrainskoi Literatury v profilnij shkoli: perevagy ta vyklyky [Studying Ukrainian literature in a specialized school: advantages and challenges]. Available at: www.apfn-journal.in.ua/

archive/66_2023/part_2/40.pdf (Accessed: 05.08.2024). [in Ukrainian].

Bondarenko, U. (2021). Dydaktychni igry v prothesy vyvchennja Literatury [Didactic games in the process of studying literature]. *Naukovi zapyski NDU imeni Mykoly Gogolja*. № 4. S. 33–41. [in Ukrainian].

Derzhavnyj standart profilnoi serednjoi osvity [State standard of specialized secondary education]. (2024). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#n212> (Accessed: 08.09.2024). [in Ukrainian].

Marthenuk, T. (2022). Chytatskyj imidzh uchitelja Literatury ta metody navchannja [The reader's image of a literature teacher and teaching methods навчання]. Available at: <https://osvitalnityka.kubg.edu.ua/2022/01/14/chytatska-spilnota-v-klasi> (Accessed: 13.11.2024). [in Ukrainian].

Romanyshyna, N. (2024). Interpretatsijna model detektiv (za programou novoi ukrainskoi shkoly) [Interpretative model of the detective (according to the literature program of the new ukrainian school)]. *Innovatyka u vykhovanni*. № 20. S. 25–35. [in Ukrainian].

Tsjoma, V. (2014). Problemy organizatsii profilno-go navchannja ukrainskoi movy ta Literatury v umovah gimnazii [Problems of organizing specialized teaching of Ukrainian language and literature in a gymnasium]. Available at: <https://doslidniks.at.ua> (Accessed: 15.10.2024). [in Ukrainian].

Buehler, J. (2016). Teaching reading with YA literature: complex texts, complex lives. Urbana, IL: NCTE. [in English].

Дата надходження до редакції: 10.02.2025

УДК 81'27:[316.6:316.4]

DOI: 10.37026/2520-6427-2025-121-1-64-70

Наталія ШУЛЬЖУК,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-6177-3336
e-mail: n_shulzhuk@i.ua

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОГРОЗИ ЯК КОНФЛІКТНОГО МОВЛЕННЄВОГО АКТУ

Анотація. У статті розглянуто вплив як між-дисциплінарний феномен, активізація уваги науковців до якого пов'язана з інтенсифікацією соціальної напруги та толеруванням насильства в суспільстві. У поле дослідницької уваги потрапляє такий різновид негативного вияву впливу, як мовленнєва агресія, наслідком якої нерідко стає конфліктна комунікативна взаємодія. Серед конфліктогенів для докладного лінгвістичного опису обрано погрозу, кваліфіковано її як комунікативно-прагматичне явище, що поєднує ознаки

таких мовленнєвих жанрів, як директив та комісив.

Із-поміж засобів вербалізації погрози авторка на матеріалі художніх діалогів схарактеризувала прагматичний потенціал лексичних (експресивно забарвленої лексики негативної конотації), морфологічних (переважно різних форм дієслова), що формують як експліцитні погрози, так і передають ірреальність намірів мовця, та фразеологічних, що переважно потребують спільного когнітивного досвіду адресанта й адресата. Типовою формою презентації погрози

на синтаксичному рівні вона вважає моделі складно-підрядного та безсполучникового речень із причинно-наслідковими відношеннями між предикативними частинами, конфліктогенний потенціал яких нерідко підтримують такі засоби експресивного синтаксису, як повтори, синтаксичний паралелізм, парцеляція, риторичні запитання, незакінчені (обірвані) та окличні

конструкції. У функційно-прагматичне поле мовленнєвого акту погрози потрапляють і невербальні (оптико-кінетичні), пара- та екстралінгвальні засоби, посилюючи категоричність висловлювань мовців.

Ключові слова: мовленнєва агресія, конфліктний мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, погроза, мовленнєва ситуація, адресант, адресат.

Natalia SHULZHUK,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Department
of the Ukrainian Language
of Rivne State University of the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 000-0002-6177-3336
e-mail: n_shulzhuk@i.ua

PRAGMALINGUISTIC PARAMETERS OF THE THREAT AS A CONFLICTUAL SPEECH ACT

Abstract. The author of the article considers influence as an interdisciplinary phenomenon, the intensification of scholars' attention to which is associated with the intensification of social tension and tolerance of violence in society. The field of research focuses on such a type of negative influence as speech aggression, which often results in conflictual communication interaction. The author chooses a threat as a conflictogen for a detailed linguistic description, qualifying it as a communicative and pragmatic phenomenon that combines the features of such speech genres as directives and commissives. The author does not equate a threat with such speech acts as a request, advice, or warning, since they, unlike a threat, are not binding.

Among the means of verbalizing a threat, the author characterized the pragmatic potential of lexical (expressively colored vocabulary of negative connotation), morphological (mainly different forms of the verb), which form both explicit threats and convey the unreality of the speaker's intentions, and phraseological, which often require a common cognitive experience of the addressee and the addressee.

She considers models of complex and non-conjunctive sentences with cause-and-effect relations between predicate parts as a typical form of threat presentation at the syntactic level, the conflictogenic potential of which is often supported by such means of expressive syntax as repetition, syntactic parallelism, parcellation, rhetorical questions, incomplete (interrupted) and exclamatory constructions. Non-verbal (optical-kinetic), para- and extralinguistic means are also "woven" into the functional and pragmatic field of the speech act of threatening, strengthening the categorical nature of the statement.

The author also made some brief remarks on the gender specificity of the threat, noting that speakers of both sexes use confrontational influences to strengthen their social status and express their attitude to the interlocutor; but the choice of verbal and non-verbal conflictogens in the act of threat determines the degree of formality of the communicative interaction of speakers, as well as such components of the speech situation as the social,

communicative and psychological roles of its participants, their motives, intentions, attitudes towards the interlocutor, place, time and method of presenting the threat, as well as the common cognitive experience of the addressee and the addressee. With regard to the latter, the common background knowledge of communicators in the context of a particular linguistic culture makes it possible to appeal to precedent phenomena.

Key words: speech aggression, conflict speech act, speech genre, threat, speech situation, addressee, addressee.

Постановка проблеми. Когнітивно-дискурсна мовознавча парадигма спонукала мовознавців зосередитися на вивченні продукту мовленнєвої діяльності людини – дискурсу, природу якого більшість учених пов'язує із двома аспектами – прагматичним, спрямованим на комунікативну адекватність тексту, породженого в умовах конкретної мовленнєвої ситуації, та когнітивним, зорієнтованим на ментальність співрозмовників, що визначає правила породження й декодування мовлення в цій ситуації. Стосовно останньої варто зауважити, що соціальне оточення нерідко проwoкує членів суспільства на порушення встановлених у ньому комунікативних норм і правил, наслідком чого може стати мовленнєва агресія учасників спілкування, яка з великою вірогідністю призводить до комунікативного конфлікту. Це активізує дослідження науковців, предметом вивчення яких є мова як засіб впливу.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Вплив як феномен життєдіяльності людини в соціумі – міждисциплінарна сфера наукового аналізу. У межах гуманітарної парадигми ідеї про потенційні можливості впливу передусім представлені у філософських (Л. Вітгенштайн, М. Гайдеггер, Т. Ковалевська, Х.-Г. Гадамер та ін.) і релігійних (Д. Співак, М. Бубліченко, О. Слободяник, Н. Кравченко, М. Лінецький, Н. Мечковська, О. Петренко, Н. Слухай та ін.) наукових студіях. Покликаючись на результати вдалої спроби Н. Кутузової з'ясувати філософську й релігійну природу впливу та

виявити чинники, які спонукали лінгвістів до вивчення впливових потенцій слова, зауважимо, що вчені, аналізуючи вплив мови на духовний світ її носія, зосереджували свою увагу на таких питаннях, як-от: магичність слова (Р. Барт, М. Гайдеггер, П. Флоренський); вплив мови на світосприйняття людини (В. Гумбольдт, Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Ворф); варіативність інтерпретації реальності (Ф. Бекон, М. Гайдеггер, А. Коржибський, Дж. Локк); мова як діяльність (Х. Вайхінгер, Л. Вітгенштайн) та ін. (Кутуза, 2019, с.24). Теоретичні виміри наукової кваліфікації впливу представлені й у працях медиків, психологів, педагогів, соціологів, правників, політологів, істориків. На міждисциплінарному характері впливу наполягають українські дослідниці Т. Ковалевська (2008) та О. Селіванова (2008).

Інтенсифікація соціальної напруги, толерування насилля в суспільстві спонукали вчених до вивчення негативного вияву впливу – мовленнєвої агресії. Так, психологи спрямували свою дослідницьку увагу на сутність агресії, її витоки (Є. Керрол, К. Лоренц, Д. Річардсон, Л. Казміренко, С. Максименко, С. Яковенко, І. Бойко, О. Столяренко, Л. Бурлачук та ін.). Правові аспекти агресії досліджували В. Андросюк, Л. Балабанова, Т. Морозова, О. Тімченко та ін. Особливості вияву агресії у працівників слідчих підрозділів вивчала О. Матвєєва (2016). Проте викінченої теорії цього міждисциплінарного феномена науковці й досі не напрацювали, що й актуалізує визначену проблему.

Оскільки наслідком мовленнєвої агресії нерідко стає конфлікт, то останнім часом предметом наукового аналізу стають вербальні або невербальні складники мовленнєвої поведінки особи (групи осіб), які сприяють його виникненню / ескалації та виявляють міру агресивності мовця. Їх називають конфліктогенами («саботажниками») спілкування. З-поміж них дослідники виокремлюють такі, що визначають психологічний вплив на співрозмовника, – негативну критику, насмішку, образливі прізвиська (навішування ярликів), порушення етичних норм, обман, маніпулювання, категоричність судження, цинічне ставлення до мовця, погрозу та ін. Зупинимося докладніше на останній.

Погроза – предмет наукових розвідок у багатьох галузях знань. Зокрема, увагу лінгвістів привернули способи її вербалізації (Н. Борисенко (2014), Н. Войцехівська (2014), Ю. Кекало (2019), К. Коротич (2009), О. Можейко (2011), Т. Нікітюк (2016), М. Шевченко (2014), О. Шевчук (2009) та ін.).

Мета статті – схарактеризувати засоби вербалізації погрози як комунікативно-прагматичного явища, що призводить до конфліктної комунікативної взаємодії мовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури з теми дослідження засвідчив відсутність єдиної лінгвістичної інтерпретації погрози. Натрапили на такі її кваліфікації, як комунікативний прийом (О. Іссерс), комунікативна тактика (І. Бублик, Л. Білоконенко), мовленнєвий акт (Дж. Остін, Дж. Серль, Т. Стексова, Р. Шиленко), комунікативна стратегія (К. Коротич), окремий клас – менасив (Г. Почепцов, Н. Арутюнова, А. Вежицька, Р. Шиленко, З. Вендлер, Ю. Малінович, С. Семенова, Н. Войцехівська, І. Мартинова), гібридний мовленнєвий акт, що

суміщає ознаки таких іллокутивних сил, як спонукальна та комісивна (І. Гродський), конфронтаційна стратегія (О. Шевчук). Науковці представляють погрозу і у вигляді когнітивних схем (Л. Фоміна, В. Мозгунова, А. Приходько).

Нам імпонує наукова інтерпретація погрози як комунікативно-прагматичного явища, що вписується у площину «несиметричних відносин між формою висловлень і їхнім змістом» (Гродський, 2014, с. 76) та поєднує ознаки директива (мета – змусити адресата виконати певну дію) й комісива («виражене в пропозиції зобов'язання мовця виконати майбутню дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків») (Можейко, 2011, с. 70). Слушними видаються й міркування І. Гродського щодо розмежування мовленнєвих актів поради і погрози. Остання, на його думку, є модифікацією поради як «спроби примусити адресата щось (не) зробити задля його ж власної бенефактивності, водночас у нього залишається право вибору» (Гродський, 2014, с. 77). Доцільно розмежовувати й такі мовленнєві акти, як погроза і попередження, що «лише повідомляє слухача про можливі наслідки й не є спробою примусити його уникнути можливих неприємностей» (Гродський, 2014, с. 78).

Отже, прохання, порада, попередження не є обов'язковими для виконання, тоді як умовою реалізації погрози, яка вербалізує невідворотність покарання внаслідок ігнорування вимоги, є намір адресанта примусити адресата до (не) виконання певної дії. Інакше кажучи, один мовець досягає мети всупереч інтересів іншого. Це уможливило кваліфікацію погрози як конфліктного мовленнєвого акту, який супроводжується негативними емоціями, що й впливає на вибір мовних засобів його презентації.

Мовна реалізація погрози була предметом вивчення небагатьох закордонних (Т. ван Дейк, А. Вежицька, Р. Карчевський, Е. Апельтауер, Г. Фалькенберг, Ю. Щербиніна та ін.) та українських (І. Бублик, Г. Завражина, І. Гродський, К. Коротич, Н. Войцехівська, О. Можейко, Ю. Кекало та ін.) лінгвістів, які здійснили спробу з'ясувати семантичні, структурні та прагматичні особливості цього мовленнєвого акту. Так, А. Вежицька визначила формули опису погрози, Ю. Щербиніна схарактеризувала її типи та відмежувала від мовленнєвих жанрів попередження і нагадування. К. Коротич, маючи досвід вивчення мови тоталітарного соціуму, виокремила комунікативні стратегії погрози в українській пресі XX – XXI ст. (Коротич, 2009). Гендерні параметри погрози у конфліктній комунікації дослідили Ю. Кекало (2019) та Н. Войцехівська (2014).

У який же спосіб мовець може реалізувати мовленнєвий акт погрози?

Наші спостереження засвідчують, що репрезентантами погрози можуть бути одиниці лексико-семантичного рівня – емоційно та експресивно забарвлені лексеми (переважно негативної конотації), які використовують для номінації загрозливих явищ дійсності (мають у структурі значення семи «загроза», «небезпека»). Наприклад: *«Тобі піздець того літа, чюєш? ТИ ВЖЕ ТРУП!»* (Л. Дереш); *«Ну, бля, якщо я найду шота, то я базарю, я тебе тута поламаю... Тікі напробує смахатись, я тобі тута глотку через жопу*

вирву» (О. Ірванець). Нерідко такі лексеми вербалізують погрозу в діалогічній єдності за підтримки одиниць інших мовних рівнів, які презентують не лише мовленнєву агресію, а й фізичну, як у такому діалозі з роману «Молоко з кров'ю» Л. Дашвар:

– *Одягайся, паскудо! Поїдемо у місто! Дітей мертвих додому заберемо.*

– *Не можна, не можна. – труситься. – Я бомагу підписала.*

– *Я на тобі зараз так рознишуся, що й кісток не збереш! – гаркнув. – Вдягайся, стерво, бо голою потягну!*

– *Не поїду, не поїду. – Знай своє. Він її за волосся вхопив і потягнув з хати* (Л. Дашвар).

Щодо морфологічної кваліфікації вказаних лексем, то вони можуть бути представлені іменниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами, заперечними займенниками. Пріоритетною ж в акті погрози є динамічна небезпека (термін К. Коротич (2009)), яку презентують дієслова у формі першої особи однини майбутнього часу: «*Я тобі зараз покажу, як матір не слухатися! Я тобі покажу* Максика і 43 кеме! *Ач, самотійного життя їй захотілося, від батьків заховтіла звільнитися!*» (А. Багряна); «*Я розкидала: не мети свого сміття під мою призьбу, бо я тебе ним колись нагородю*» (І. Нечуй-Левицький); «*Дасть закурити хто-небудь, чи не? Замоchu щас яку-нібудь падлу!..*» (О. Ірванець). Помітили, що репліки-погрози, в складі яких представлені дієслова у формі другої особи однини, потребують підтримки саркастичної інтонації: «*Зараз ти в мене будеш вільною...*» (А. Багряна).

Оскільки погроза передбачає спонукання адресата до виконання (або невиконання) певних дій, то засобом її вербалізації в діалогічних репліках закономірно є дієслова наказового способу: «*Мовчи!.. Замоchu, падла!*» (О. Ірванець); «*Піди попиy чаю, поки я тебе не послала!*» (С. Пиркало).

Дієслова у формі теперішнього часу в розмовному мовленні пом'якшують репліку-погрозу («*Дасть закурити хто-небудь, чи не? (Бігом підбігає до Чоловіка з сумкою, штовхає його грубо, зненацька). – Ну, ти даєш закурити, фраєр? Пока ще по-доброму!*» (О. Ірванець)), тоді як інфінітив у складеному дієслівному присудку таких реплік називає дію, яку мовець може виконати потенційно («– *Лавріне! Одривай їх хату, бо я ладна й до сусід вибратись*» (І. Нечуй-Левицький)). Якщо ж адресант немає можливості реалізувати на сильницьку дію в момент мовлення, він виражає погрозу, послуговуючись дієсловами умовного способу: «*Та був би я твоїм батьком, зараз би стяг з тебе твої штани і так надавав би тобі по тому місцю, відразу би тобі перехотілося!*» (Є. Кононенко).

Експлікувати погрозу можуть фразеологічні одиниці, які не лише виконують номінативну функцію, даючи образні найменування небезпечним явищам дійсності, а й прагматичну – через посередництво створених образів впливають на співбесідника: «*Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміття, щоб удруге так не робила!*» (І. Нечуй-Левицький); «*Кажи, курвего, хто тебе пробив, бо тут тобі буде смерть!*» (М. Матіос). Фразеологізми можуть вербалізувати погрозу непрямо: «*Ти*

своє «простотак» при собі держи, поняв?..» (О. Ірванець); «*Зроби так, щоб я тебе шукав!*» (М. Матіос).

Оскільки «семантика менасива двокомпонентна: по-перше, вимога, що висувається мовцем до адресата (протазис чи ввідна частина), та, по-друге, обіцянка негативних наслідків у випадку невиконання цієї вимоги (аподозис або заключна частина)» (Войцехівська, 2014, с. 18), то пріоритетною формою погрози на синтаксичному рівні є модель складного речення, між предикативними частинами якого сформувалися причинно-наслідкові семантико-синтаксичні відношення. Наведемо приклади: «– *Бери, Карпе, сокиру, та зараз одривай хату. А як ти не хочеш, то я сама візьму сокиру та й заходжусь коло хати*» (І. Нечуй-Левицький); «*Не кидай, бо я тобі голову провалю кочергою*» (І. Нечуй-Левицький); «*Тільки хай хтось пискне – зараз же полетить слідом за цими красавцями!*» (С. Андрухович); «*Будеш зо мною – буде тобі добре. Не захочеш – все одно візьму*» (М. Матіос).

Перлюкутивний ефект акту погрози помітно посилюють засоби експресивного синтаксису: парцеляція («– *Прошу не забувати, що ви перебуваєте у високій державній установі. Образа державного службовця під час виконання ним службових обов'язків за законами Румунської держави карається. Штрафом. Великим. Леями. ... Зараз, пане Чев'юк молодший, закони обов'язко-о-ові для виконання. І для вас також, перепрошую*» (М. Матіос)), незакінчені (обірвані) конструкції («*Ну, стривай же! Я тебе...; Йди звідси, бо як...*» (В. Шулаков)), окличні речення («*Закрию в капезе, будеш там красиво говорити з бомжами! ... Будеш, сволоч, з ними шутити!*» (С. Андрухович); «*Я тобі зараз покажу, як заважати іншим спокійно спати!!!*» (С. Андрухович)), а також синтаксичний паралелізм («*Нікуди ти не підеш, шльондро мала! Я тобі зараз покажу, як матір не слухатися! Я тобі покажу Максика і 43 кеме!*» (А. Багряна)) та риторичні запитання («*Скільки можна галдіти? Я що казала? Я що казала? Рот тобі заткнути? Язик тобі вирвати?*» (С. Андрухович)), що за підтримки синтаксичних повторів створюють ефект градації, посилюючи градус негативних емоцій.

Не називаючи конкретні види небезпеки, розправи, покарання, що загрожують співрозмовникові, мовні засоби можуть набувати значення погрози у відповідному контексті: «*Попереджаю вас, що ще раз, і я подам заяву до місцевого...*» (В. Підмогильний). У такому разі обов'язковими стають спільні фонові знання учасників комунікативної взаємодії, які дозволяють правильно інтерпретувати наслідки неприйняття пропозиції опонента.

Кілька міркувань щодо гендерних виявів погрози. Конфронтаційними мовленнєвими впливами для зміцнення свого соціального статусу послуговуються представники обох статей, проте їхній вибір і реакція на них залежить від ситуації мовлення. Чоловіки з вищим соціальним статусом в офіційному спілкуванні з жінками вербалізують погрозу переважно імпліцитно, намагаючись зберегти комунікативну рівновагу: «*Сільський голова кивнув. Зухвало пояснив: – Владу треба поважати, шановна пані. Без влади ви й кілометра не проїдете*» (Л. Дашвар). Тоді як під час

комунікативної взаємодії з чоловіками в такій ситуації експліцитно виражена погроза звучить більш категорично: «Ну, от і сталося. Я втратив роботу. Фірма скорочує п'ятдесят осіб, мене викликали до шефа.

– Спокійно, – сказав він. – Пиши заяву, за згодою сторін.

– Але я не згоден! – сказав я.

– Твоя справа, – виставив він долоню вперед. – В такому разі пиши: за власним бажанням.

– Я напишу: за твоїм бажанням.

– Не раджу. Такої форми нема, – змикнув він. – **Не вертуйся, пиши.**

– Ах ти ж гад! – сказав я, і не було лорда у білій перуці, який би пом'якшив цей вираз.

– **Пиши**, – сказав він. – **Бо я тобі таке напишу, що тебе ніде не візьмуть** (Л. Костенко).

Жінки адресують погрозу чоловікові, коли мають однаковий (або вищий) соціальний статус, і роблять це більш емоційно:

– **Маленька потворо!** – **просичала** вона. – **Я знаю все, бо вносила за Івана заставу. Але якщо ти, підла твоя душко, – вона заліпила карлику гучного ляпаса, – ще хоч раз розпускатимеш плітки...**

Тепер ляпаса горбун отримав з іншого боку.

– **Тоді скуштуєш ось цього!** – показала вона Піні батоза. – **А тепер геть звідси, і щоб я бачила тебе тільки під час виступів!** (О. Гаврош).

Звернімо увагу, що в художньому діалозі мовленнєвий акт погрози підтримують і мовні одиниці (переважно дієслова), які вказують на фонаційні особливості мовлення (просичала) та зосереджують увагу читача на міміці, жестах персонажа (заліпила гучного ляпаса; показала батоза).

У розмовно-побутовому мовленні чоловіки й жінки в актах погрози виявляють більшу агресивність. Прикладом може слугувати діалог між сусідами у дворі Люко Дашвар «РАЙ. Центр»:

– **Ах ви ж паскудники!** – **не на жарт розсердилася старенька.** – **Як же ви всі мені остогиділи! Дали би мені автомата, я б вас усіх одним патроном!**

– **Розо Сигізмундівно!** – **спокійно сказав лисий дядько у великих окулярах.** – **Я вас порішу без жодного патрона! Йдіть уже спати! П'ять хвилин для прийняття добровільного й усвідомленого рішення, а потім я за себе не відповідаю!** (Л. Дашвар).

Щодо комунікації в родинному колі, то чоловіки вербалізують погрозу переважно прямо як факт домінування, розраховуючи на поступливість жінки. Проте переосмислення ролі сучасної жінки в сім'ї уможливає її реакцію на погрозу чоловіка у доволі агресивній формі:

– **Та розлучуся...**

– **Що?! – жінка вухам не повірила.** – **Ти зі мною розлучишся?**

– **Розлучуся... Знайду покинуту хату, що ще не обвалилася, поремонтую...**

– **От чуло моє серце! Курву знайшов, падло недобите? Кажі!** – **Раїса вхопилася за сокиру** (Л. Дашвар).

У діалогічному мовленні акт погрози супроводжують мовні одиниці, що відображають психоемоційний стан учасників комунікації, вказуючи на їхню міміку, жести, особливості вияву фонації, посмішки,

подиху, кашлю та ін., наприклад: «– **Я од тебе не втікатииму і мовчать тобі не буду. Ось тобі на, ось тобі на!** (Мотря кинулась до Мелашки та й **почала видирати деркача з рук**)» (І. Нечуй-Левицький); «**Рита (з лукаво-радісною непомітною усмішкою).** Ну, месьє Мулен не дурень. Це вже, мій Білий Медведик, трошки занадто. Месьє Мулен – перш усього знаменитий критик. І коли ти на нього будеш ревіти, то він тебе так одрекламує, що...» (В. Винниченко); «**МУЛЬТИК (нагнувшись до них ближче, загрозливим шепотом):** Ви, пацани, базар би фільтрували. ... Щас тіки я свисну... Не встиг Мультік пояснити, що буде, коли він свисне, Алік, не підводячися з лавки, **бере його шию в зажим, тяжко і впевнено**» (О. Ірванець).

Спільні фонові знання комунікантів у контексті певної лінгвокультури уможливають апеляцію до прецедентних феноменів, оскільки «зміни в когнітивних системах адресанта відбуваються передусім за допомогою використання стереотипів, ідеологічно зумовлених опозицій і опозицій української мовної картини світу, фактів історичної пам'яті» (Коротич, 2009, с. 143). Наведемо приклад: «– **Карпе! Одривай хату, бо я підпалю й їх, і себе та й на Сибір піду**» (І. Нечуй-Левицький).

Наведені приклади дозволяють констатувати, що вибір вербальних і невербальних конфліктогенів в акті погрози визначають такі складники комунікативної ситуації, як соціальні, комунікативні та психологічні ролі учасників, їхні мотиви, інтенції, ставлення до співрозмовника, місце, час і спосіб презентації погрози, а також спільний когнітивний досвід адресанта й адресата.

Висновки. Високий рівень агресивності в сучасному соціумі провокує порушення комунікативної рівноваги в процесі комунікації його членів, наслідком чого стає конфлікт. Носії мови сприймають його як типову ситуацію, що виникає внаслідок небажання або невміння адресанта адекватно добирати невербальні та вербальні засоби різних рівнів для передачі змісту висловлювання, виправдовуючи очікування адресата. Виявом деструктивного мовленнєвого акту є погроза, прагматичні параметри якої уможливають її кваліфікацію як вербального насилля, внаслідок якого адресат у стані страху виконує (або не виконує) дії в інтересах адресанта.

Презентувати погрозу можуть одиниці різних мовних рівнів: експресивно забарвлена лексика негативної оцінки, дієслова майбутнього часу у формі першої особи, які формують експліцитні погрози, а також дієслова умовного способу, що, передаючи ірреальність намірів мовця, вербалізують погрозу менш категорично. Типовою формою презентації погрози на синтаксичному рівні є моделі складнопідрядного та безсполучникового речень із причинно-наслідковими відношеннями між предикативними частинами, конфліктогенний потенціал яких нерідко підтримують такі засоби експресивного синтаксису, як повтори, синтаксичний паралелізм, парцеляція, риторичні запитання, незакінчені (обірвані) та окличні конструкції. У функційно-прагматичне поле мовленнєвого акту погрози вписуються і невербальні (оптико-кінетичні), пара- та екстралінгвальні засоби, посилюючи категоричність висловленого.

Для зміцнення соціального статусу та вияву свого ставлення до співрозмовника конфронтаційними впливами послуговуються мовці обох статей, однак вибір вербальних і невербальних конфліктогенів в акті погрози визначають параметри мовленнєвої ситуації.

Перспективи подальших досліджень. Із метою гармонізації суперечливих комунікативних учинків учасників мовленнєвої ситуації перспективним вважаємо вивчення таких складників адекватної інтерпретації комунікативних смислів у межах останньої, як пресупозиції та імплікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кутуза, Н. В. (2019). Теоретичні виміри наукової кваліфікації впливу: філософський та релігійний аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 7. Т. 1. С. 24–30.

Ковалевська, Т. Ю. (2008). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса: Астропринт. 344 с.

Селіванова, О. О. (2008). Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К. 710 с.

Матвєєва, О. А. (2016). Гендерні особливості агресивної поведінки у працівників слідчих підрозділів. *Ўридічна психологія*. № 2 (19). С. 139–146.

Борисенко, Н. Д. (2014). Менасивна комунікативна поведінка персонажів британської драми: гендерний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. Вип. 47 (1). С. 123–130.

Войцехівська, Н. К. (2014). Гендерні особливості агресивної комунікативної поведінки (на матеріалі українського діалогічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 9. С. 7–10.

Кекало, Ю. В. (2019). Мовні засоби вираження погрози в гендерному конфліктному спілкуванні. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 7. Т. 1. С. 20–24.

Коротич, К. (2009). Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ – ХХІ століть: мовні механізми впливу на реципієнта. *Вісник Львівського університету*. Вип. 46. Ч. 1. С. 140–145.

Можейко, О. О. (2011). Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англomовному діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. № 972. С. 69–73.

Нікітюк, Т. В. (2016). Особливості актуалізації мовленнєвого жанру погрози в турецькій лінгвокультурі (на матеріалі художнього дискурсу). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Вип. 36. С. 88–96.

Шевченко, М. Ю. (2014). Лексико-граматичні засоби вираження мовленнєвого акту менасива в англійській мові. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія «Філологія. Мовознавство». Т. 221. Вип. 209. С. 112–116.

Шевчук, О. О. (2009). Конфронтативна стратегія в мовленні персонажів сучасної англomовної прози: гендерний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 46. С. 187–190.

Гродський, І. Я. (2014). Мовні засоби вираження погрози в англійських лицарських романах ХІІ–ХV

століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». № 12. С. 76–79.

Войцехівська, Н. (2014). Засоби вираження погрози в українському конфліктному діалогічному дискурсі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Вип. 30. С. 17–30.

REFERENCES

Kutuza, N. V. (2019). Teoretychni vymiry naukovoi kvalifikatsii vplyvu: filosofskyi ta relihiinyi aspekty [Theoretical dimensions of scientific qualification of influence: philosophical and religious aspects]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vyp. 7. T. 1. S. 24–30 [in Ukrainian].

Kovalevska, T. Yu. (2008). Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia: monohrafiia [Communicative aspects of neurolinguistic programming: monograph]. Odesa: Astroprint. 344 s. [in Ukrainian].

Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy i problemy: pidruch. [Modern linguistics: trends and issues: textbook]. Poltava: Dovkillia-K. 710 s. [in Ukrainian].

Matvieieva, O. A. (2016). Henderni osoblyvosti ahresyvnoi povedinky u pratsivnykiv slidchykh pidrozdiliv [Gender characteristics of aggressive behavior among employees of investigative units]. *Ŭridichna psihologii*. № 2 (19). S. 139–146 [in Ukrainian].

Borysenko, N. D. (2014). Menasyvna komunikatyvna povedinka personazhiv brytanskoi dramy: hendernyi aspekt [Menacing communicative behavior of characters in British drama: a gender aspect]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu : zb. nauk. pr. Vyp. 47 (1)*. S. 123–130 [in Ukrainian].

Voitsekhivska, N. K. (2014). Henderni osoblyvosti ahresyvnoi komunikatyvnoi povedinky (na materialii ukrainskoho dialohichnoho dyskursu) [Gender features of aggressive communicative behavior (based on the material of the Ukrainian dialogical discourse)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. № 9. S. 7–10 [in Ukrainian].

Kekalo, Yu. V. (2019). Movni zasoby vyrazhennia pohrozy v hendernomu konfliktnomu spilkuванні [Linguistic means of expressing threat in gender conflict communication]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vyp. 7. T. 1. S. 20–24 [in Ukrainian].

Korotych, K. (2009). Komunikatyvni stratehii pohrozy ta podolannia strakhu v dyskursi ukrainskoi presy XX – XXI stolit: movni mekhanizmy vplyvu na retsypiienta [Communicative strategies of threat and overcoming fear in the discourse of the Ukrainian press of the 20th–21st centuries: linguistic mechanisms of influence on the recipient]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Vyp. 46. Ch. 1. S. 140–145 [in Ukrainian].

Mozheiko, O. O. (2011). Zasoby vyrazhennia movlennievoho aktu pohrozy v anhlovnomu dialohichnomu dyskursi [Means of expressing the speech act of threat in the English-language dialogic discourse]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*. № 972. S. 69–73 [in Ukrainian].

Nikitiuk, T. V. (2016). Osoblyvosti aktualizatsii movlennievoho zhanru pohrozy v turetskii linhvokulturi (na materialii khudozhnoho dyskursu) [Peculiarities of the actualization of the threat speech genre in the Turkish

linguistic culture (based on the material of fiction discourse)]. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu*. Vyp. 36. S. 88–96 [in Ukrainian].

Shevchenko, M. Yu. (2014). Leksyko-hramatychni zasoby vyrazhennia movlennievoho aktu menasyva v anhliiskii movi [Lexical and grammatical means of expressing a threat speech act in the English language]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Serii «Filolohiia. Movoznavstvo». T. 221. Vyp. 209. S. 112–116 [in Ukrainian].

Shevchuk, O. O. (2009). Konfrontatyvna stratehiia v movlenni personazhiv suchasnoi anhlo movnoi prozy: hendernyi analiz [Confrontational strategy in the speech

of characters in modern English prose: a gender analysis]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 46. S. 187–190 [in Ukrainian].

Hrodskyi, I. Ya. (2014). Movni zasoby vyrazhennia pohrozy v anhliiskykh lytsarskykh romanakh XII–XV stolit [Linguistic means of expressing threat in English chivalric romance of the 12th–15th centuries]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii «Filolohiia»*. № 12. S. 76–79 [in Ukrainian].

Voitsekhivska, N. (2014). Zasoby vyrazhennia pohrozy v ukrainskomu konfliktnomu dialohichnomu dyskursi [Means of expressing threat in Ukrainian conflict dialogic discourse]. *Humanitarna osvita u tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh*. Vyp. 30. S. 17–30 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 04.02.2025